

INDIVIDUALISM VERSUS COLECTIVISM ÎN CONTEXTUL DEMNITĂȚII UMANE

Dr. Dorothea CARAMAN

Banca Unicredit, București
dorothea.caraman@gmail.com

Abstract:¹ Individualism Versus Collectivism in the Context of Human Dignity

This short article is a self-imposed, and voluntary exercise of trying to take a deeper look into two important cultural dimensions, individualism and collectivism, judged from the perspective of the human dignity. The epicenter will have a particular focus on the importance of human dignity viewed both from the inner and collective perspective.

Given the complexity of this topic, the article is a fragile attempt of presenting the mentioned concepts and therefore is not meant to postulate anything in particular. Rather it constitutes itself into a possible future foundation of what can transform itself into an ample work on the matter.

Last but not least, the conclusions should be assimilated constructively through the spectrum of human rights and the awareness of a fact that my dignity rises when I also redeem the others dignity.

Keywords: dignity, liberalism, collectivism, morality, human rights

Numeroși cercetători și specialiști în sociologie, psihologie, istorie socială sau antropologie culturală clasifică societățile, politicile, credințele sau structurile personale și grupale ca aparținând sau ca înclinând spre una din două categorii distincte: **individualism** sau **colectivism**. Diferitele studii demonstrează că dimensiunea individualism-colectivism caracterizează cel mai bine variabilele valorice și comportamentele culturale, fiind cea mai reprezentativă dimensiune psiho-sociologică, cu resurse

1 Rezultatele extinse ale acestui studiu sunt prezentate în lucrarea *Dimensiunea antropologică a negocierii în afacerile internaționale*, Teză de doctorat, Conducător științific Prof. univ. dr. Gheorghiță Geană, Universitatea București, Facultatea de Filosofie, decembrie 2015.

transculturale, capabilă să furnizeze evaluări pe culturi naționale ale variațiilor interculturale². Astfel, la nivel teoretic, se apreciază că aproximativ o treime din populația globului trăiește în culturi individualiste (cu context-scăzut), unde individul se poziționează deasupra grupului și trei treimi în culturi colectiviste (cu context-ridicat), unde grupul sau comunitatea sunt mai importante decât individul.

Antropologia socială este cea care împachetează această abordare complexă a modelelor structurale sau tipurilor de cultură, pornind de la identificarea modelelor sau tipurilor de cultură în urma studierii unui grup mare de culturi. În loc să abordeze în mod profund o cultură specifică pentru a o înțelege, această abordare se poziționează în exteriorul culturilor și caută modele sau stiluri culturale. Altfel spus, cultura este „programarea colectivă a gândirii, care distinge membrii unui grup de membrii altuia” [Hofstede, 1996, p. 21].

Cultura³ este înțeleasă astfel drept un sistem de programare mentală, parte a sistemului social, arătând că sistemele sociale pot exista deoarece comportamentul uman nu este doar aleator, ci într-o oarecare măsură previzibil. Și fiecare ființă umană „poartă în ea modele de gândire, simțire, precum și potențialul de acțiune asimilat de-a lungul vieții” (Hofstede, 1991).

Conform viziunii lui Hofstede, cultura este acel element definitoriu unui individ pe care îl împarte cu alți membri ai culturii sale, iar el numește acest element *program colectiv*. Deși sentimentele sunt universale, modul de a le arăta este strâns legat de cultură; exprimarea acestor sentimente diferă în întreaga lume; unele culturi exprimă fericirea în mod deschis, în timp ce în alte culturi fericirea este ceva personal și poate fi exprimată doar privat.

Programul individual al ființei umane este unic pentru fiecare dintre noi și acesta este parțial moștenit sau parțial format în mediul național.

Triandis (1995) definea **individualismul** ca o tendință a oamenilor de a fi motivați cu prioritate de propriile lor obiective și preferințe; individualismul a mai fost însă numit și *sinele independent* (Markus, Kitayama,

2 Hofstede, 1980, Triandis, 1990, Russel, 1991, Frijda, 1992, Schwartz, 1990

3 „Cultura nu există, cultura este un concept pe care l-am construit pentru a înțelege o lume complexă, dar nu este ceva tangibil, ca un tabel sau o ființă umană; ceea ce este depinde în fond de modul în care noi o definim [...] așa că n-ar trebui să fie un motiv de gâlceavă faptul că vom defini cultura ușor diferit”, *Culture Does Not Exist. An Interview With Professor Geert Hofstede*, 2014 <http://www.international.gc.ca/cil-cai/magazine/v02n03/1-3.aspx?lang=eng>

1998), fiind expresia unei nevoi de *autonomie* (Kagitcibasi, 1994) care și-a clădit fundamentul pe ideea demnității umane și a drepturilor omului, incluzând aici și dreptul la libertatea de exprimare.

În schimb, **colectivismul** este o tendință a omului de a se vedea pe sine ca parte a unei rețele de grupuri sociale sau o reflecție a *sinelui interdependent* (Markus, Kitayama, 1998), fiind o expresie a nevoii de relaționare sau afiliere (Kagitcibasi, 1994). Colectiviștii promovează aderarea la norme, respectul față de autorități sau de cei mai în vârstă, consensul grupului, conformismul, interdependența și succesul de grup. Colectivismul este asociat cu roluri stabile, ierarhizate, proprietate colectivă.

În cadrul culturilor individualiste însă, exprimarea *self-ului*, gândirea individuală, independența și realizarea personală sunt prioritare⁴. Individualismul este asociat cu relațiile de egalitate și rolurile flexibile, drepturile individuale fiind considerate a fi mai importante decât datoria oarbă față de familie, clan, grup etnic sau națiune. „Egalitatea este etica dominantă în societate și politică. Statutul este dobândit, nu înnașcut [...]”⁵. Menținerea sau pierderea demnității se percepe individual și determină activarea conștiinței proprii valori morale și sociale a individului.

Din punct de vedere moral, ceea ce contează este vina individuală, personală. Dacă cineva comite o greșală socială ca adult, în cele mai multe cazuri nu rușinea grupului este implicată, *așa cum se întâmplă în culturile colectiviste*, ci doar rușinea personală. Conflictele sunt percepute în acest caz ca parte naturală a vieții: oamenii le rezolvă și își văd de treabă, astfel încât, problemele de imagine nu devin atât de importante, sau dacă devin, vizează cu precădere individul și nu grupul.

În schimb, în cultura colectivistă, răspunderea etică incumbă în ansamblul membrilor unei comunități, iar comportamentul deviant este sancționat în funcție de circumstanțe; integrarea socială a individului prevalează asupra excluderii sau marginalizării acestuia⁶. De asemenea, dezvoltarea și menținerea poziției și imaginii pozitive în cadrul grupului are o mare valoare. Imaginea joacă un rol important în stabilitatea socială de grup, iar pierderea acesteia poate provoca o ruptură socială gravă, fiind

4 „Cu cât o societate este mai individualistă, cu atât este mai bogată”, Max Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Humanitas, 2003.

5 Cohen, Raymond, *Meaning, Interpretation and International Negotiation*, Global Society, 2000.

6 Ioan Popa, *Tranzacții de comerț exterior: Negociere, contractare, derulare*, Editura Economică, București, 2002, pag. 114.

deseori asociată cu pierderea demnității, componentă importantă a păstrării respectului de sine și stabilității la nivel de comunitate.

Oamenilor din aceste culturi nu le place confruntarea directă și de regulă evită să spună un „Nu” explicit, tocmai pentru că armonia de grup este de importanță supremă. Evitarea și neclaritatea sunt preferate, tocmai pentru a păstra aparențele plăcute și a proteja astfel imaginea și demnitatea grupului.

Moralitatea între persoanele dintr-o cultură colectivistă este mult mai contextuală și valoarea supremă este binele colectivității. În consecință, a minții devine un comportament mai acceptabil în culturile colectiviste decât în cele individualiste dacă scopul minciunii este salvarea reputației, protejarea imaginii și a demnității, ajutorarea propriului grup sau chiar câștigarea unei posibile dispute.

Există moduri tradiționale de a minți, care sunt activate prin mecanismul aceleiași etici implicite ca și comportamente „corecte”. Lionel Trilling argumentează că atunci când oamenii au un simț puternic de auto-determinare – *tendință caracteristică culturilor individualiste* – ei caută sinceritatea și autenticitatea. În contrast, când ei se simt copleșiți de tradiții și obligații, cum se întâmplă în culturile colectiviste, nu pun preț pe autenticitate. Mulți observatori au atras atenția asupra importanței reputației și prestigiului în culturile colectiviste. Persoanele morale se comportă așa cum dictează rolurilor lor, membrii grupului și societatea. Dacă indivizii deviază de la un astfel de comportament ideal, nu numai indivizii își pierd reputația, dar și reputația întregului grup este afectată.

În multe culturi colectiviste, moralitatea constă în a face ceea ce așteaptă grupul. Când se interacționează cu persoane exterioare grupului de apartenență, nu se consideră „imorală” exploatarea și înșelarea celuilalt. Cu alte cuvinte, moralitatea este aplicabilă doar față de membrii in-grup. Acest lucru volatilizează cumva conceptul de demnitate, dacă plecăm de la premisa că adevărul este puntea către demnitate și moralitate.

Pentru a înțelege însă adevăratul sens al demnității umane în contextul dimensiunii individualism-colectivism, trebuie să analizăm mai întâi originea și sensurile acestui concept.

Trebuie să pornim în demersul nostru de la originea termenului „dec” care în sanscrită înseamnă a arăta sau a indica. Termenul evoluează apoi, astfel încât în sanscrita târzie el devine „dacas”, adică glorie, renume. Tradus din latină („dignus”, „decere”, „decus”), cuvântul „demnitate”

înseamnă distincție, strălucire, glorie; pentru ca în greacă același cuvânt „deiknumi”, „doxa”, „dakein” să fie tradus prin valoarea superioară care afirmă omul. În limba română, dar și în alte limbi moderne, cuvântul „demnitate” aduce cu sine un înțeles polisemantic, perceput ori ca autoritate morală, gravitate, măreție sau chiar însărcinare înaltă în stat (titlu, rang – de ex. rang de împărat) precum și apreciere, considerație stimă.

În ceea ce privește sensurile acestei noțiuni, ele diferă în funcție de domeniul care le explică. Astfel, din punct de vedere moral-filosofic, demnitatea înseamnă calitate umană, valoare absolut inerentă (Kant), principiu moral sau atribut al Spiritului Absolut (Hegel).

Ca noțiune juridică, dreptul la demnitate este perceput prin prisma drepturilor omului, căpătând o valoare de principiu, a cărui aplicabilitate și autoritate este asigurată de normele juridice⁷. Este totodată și un angajament pentru susținerea și respectarea drepturilor civile, economice, politice, sociale sau culturale, adică a acelor drepturi și libertăți care „derivă din demnitatea inerentă a ființei umane și care sunt esențiale pentru dezvoltarea sa deplină și liberă”⁸

Așadar, indiferent despre care dintre cele două dimensiuni culturale discutăm, fie individualism, fie colectivism, demnitatea umană reprezintă dreptul fundamental al fiecărui individ, o măsură de apreciere de la om la om, care nu depinde de cultură, culoare, vârstă, sex, împrejurări, comunitate sau națiune. Ci este cea care „ne distinge și pare a ne destina pentru lucruri mari; este prețuirea pe care ne-o dăm singuri, fără a ne da seama; prin această calitate câștigăm respectul celorlalți oameni și de obicei ea este aceea care ne pune deasupra lor mai mult decât nașterea, funcțiile și decât însuși meritul” (La Rochefoucauld). Este acea valoare intrinsecă care pornește din interior către exterior, de la individ către colectiv, de la conștiința de sine către conștiința colectivă. Este capacitatea noastră de a ne detașa de arbitrai atunci când înțelegem că ne naștem oameni însă devenim umani⁹ când și dacă acordăm respectul cuvenit demnității semenului nostru. Demnitatea mea, începe cu respectarea demnității semenilor mei.

7 http://mecanica.ucv.ro/ScoalaDoctorala/Temp/Rezumate/Rezumat_Dreptul%20la%20demnitate%20ROMANA.pdf.

8 Marc Perrin de Brichambaut, „An Agenda for Human Dignity”, Survival, International Institute for Strategic Studies, vol. 50, nr. 4, august-septembrie 2008.

9 Raymond Polin, „Politique et philosophie chez Thomas Hobbes”, Paris, Presses Universitaires de France, 1953, p.X-XI.

Bibliografie selectivă

- ✦ Hall, Edward, *The hidden dimension of time and space intoday's world*, în *Crosscultural Perspectives în Nonverbal Communication*, CJ Hogrefe, Ed. F. Poyatos, Toronto, 1988.
- ✦ Hofstede G., *Cultures and organizations*, Ed. London: Harper Collins Business,1994, trad. în limba română: Hofstede G, *Managementul structurilor multiculturale*, Ed. Economică, București, 1996.
- ✦ Marc Perrin de Brichambaut, „An Agenda for Human Dignity”, *Survival*, International Institute for Strategic Studies, vol. 50, nr. 4, august-septembrie 2008.
- ✦ Max Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Humanitas, 2003.
- ✦ Raymond Polin, „Politique et philosophique chez Thomas Hobbes”, Paris, Presses Universitaires de France, 1953.